

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-394-4-24>

Мота Валерія, студентка бакалаврату кафедри ТІМ НАОМА
(науковий керівник: кандидат мистецтвознавства, доцент М. В. Русяєва)

Зображення оленя на золотих платівках Сіверськодонецького лісостепу (кінця V–IV ст. до н. е.)

Ключові слова: *могильник Старий Мерчик, олень, Пісочинський могильник, скіфська доба, твори торевтики.*

Valeriia Mota, BA student, NAFAA
(academic mentor: Associate Professor Maryna Rusiaieva)

Images of a deer on golden plates of the forest-steppe zone of the Seversky Donets river (late 5th–4th centuries BC)

Abstract. The report highlights the gold plates of Scythian clothing with zoomorphic images of deer found in burial grounds near the villages of PISOCHYN and STARYI MERCHYK in the Seversky Donets River basin. For the first time in Ukrainian art history, the Seversky Donets group of monuments of the Scythian period was analyzed.

Key words: *the burial ground of Staryi Merchyk, deer, the burial ground of PISOCHYN, Scythian period, works of toreutics.*

Образ оленя вважається одним із найпопулярніших у скіфському мистецтві. У різні періоди цю тварину зображували з відмінними стилістичними особливостями. У доповіді проаналізовано золоті платівки V–IV ст. до н. е. із зооморфними зображеннями оленя, знайдені в могильниках поблизу с. Пісочин (далі – ПМ) (к. 2, к. 32, к. 22, к. 8, п. 1) і с. Старий Мерчик (далі – СМ) (к. 6) у басейні Сіверського Дінця. Практично всі платівки із зображенням оленя виявлені саме в пограбованих похованнях Пісочинського могильника (44 од.), а в некрополі Старий Мерчик – лише 1 од. Археолог з Харкова Л. І. Бабенко написав багато праць про пам'ятки скіфського часу в басейні Сіверського Дінця, зокрема в монографії «Песочинский курганный могильник скифского времени» (2005) проаналізовано поховальний обряд і речовий комплекс V–IV ст. до н. е. Ілюстрації коштовних аплікацій і якісні фото цього видання допомогли здійснити дослідження окремих творів торевтики. Метою дослідження є визначення художньо-стилістичних особливостей аплікацій скіфського костюму в похованнях басейну Сіверського Дінця V–IV ст. до н. е. з зображенням оленя і висвітлення місцевих особливостей коштовних металевих декоративних виробів.

Виокремлено два основних іконографічних типи: олень, що лежить (ПМ, к. 2; ПМ, к. 22; ПМ, к. 32), який нараховує 35 од.; олень, що йде (ПМ, к. 8, п. 1; СМ, к. 6), – 10 од. Іконографія оленя, що лежить, сформована

за доби архаїки, набула поширення в Степовій Скіфії. Фігури вирізані за контуром, мають підібгані ноги, великі гіллясті роги і перебільшені розміри тулуба. Цей іконографічний тип має три варіанти, які різняться не тільки поворотом фігури праворуч (ПМ, к. 2; ПМ, к. 22) або ліворуч (ПМ, к. 32), але й трактуванням окремих деталей тварини, оздобленням і розмірами платівок. Другий іконографічний тип – олень, що йде. Фігура зображена у профіль праворуч на чотирьох ногах, відтиснена на квадратній платівці, прикрашеній псевдозерню по периметру. Усі зображення оленів на платівках виконані доволі схематично з порушенням пропорцій тулуба відносно голови. Сюжетно-композиційна єдність виробів культури степових і лісостепових скіфів не обтяжена додатковими деталями і складними сценами, як у східної гілки скіфських племен саків. У виробах відсутні складні ракурси, нерозбірливі деталі, поєднання двох і більше фігур оленів в одному виробі.

На думку науковців, платівки, які нами зараховані до першого іконографічного типу з трьома варіантами трактування оленя, що лежить, мають наступну хронологію: перший варіант (ПМ, к. 2) – кінець V – початок IV ст. до н. е.; другий варіант (ПМ, к. 22) – друга чверть IV ст. до н. е.; третій варіант (ПМ, к. 32) – імовірно, кінець V – початок IV ст. до н. е. з тривалим використанням і переробкою для поховального одягу в другій – третій чверті IV ст. до н. е. Платівки другого іконографічного типу з зображенням оленя, що йде (ПМ, к. 8, п. 1; МСМ, к. 6), датуються в межах кінця третьої – початку четвертої чверті IV ст. до н. е.

Дослідницею скіфських вірувань С. С. Бессоновою доведено, що семантично образ оленя символізує відродження і культ родючості. Встановити символічний зв'язок певної тварини з божеством скіфського пантеону доволі складно. Невідомо, чи асоціювався олень з антропоморфними образами. Науковиця Г. В. Вертієнко зазначає, що в парадигмі світу іранських народів олень і бик входять до одного типу тварин. Відповідно олень у мистецтві скіфів мав подібне семантичне значення, як і бик в ідеології Стародавнього Сходу. Припускаємо, що олень міг асоціюватись з чоловічим божеством, насамперед з Папаєм (грецький Зевс), оскільки одним із символів Зевса є бик, а олень пов'язаний саме з Папаєм, крізь призму іранських вірувань. Задана проблематика потребує подальшого дослідження, у тому числі інших типів і варіантів золотих платівок з зооморфними зображеннями, знайдених у некрополях Сіверського Дінця.

